

megjelent cikkeivel. Megmaradt feljegyzés-töredékek szerint már október 27-én „A KILLIÁN” helytállásáról suttogtak a Körtéren. Egyszerűen nem tudtuk elképzelni, hogy ne egy tehetséges, magas rangú katona vezesse az ellenállást. Pedig ma már világos, a forradalom ereje éppen abban volt, hogy a legkülönbözőbb fegyveres csoportok egymástól függetlenül, valódi *partizán módra* tevékenykedtek, amőbaként folyva szinte körül az átgondolás nélkül bevetett ellenséges páncéljáműveket.

Ha lett volna egységes parancsnokság, akkor le lehetett volna verni a felkelést. Mivel azonban a szervezése csak megkezdődött november elején, az önálló fegyveres csoportok a vártnál jóval tovább kitartottak.

Érdeme a szerzőnek, hogy – éppen időnként személyeskedésbe átsapó hangvétele miatt – lehetőség szerint mellőzi a Pongrácz Gergely – Gosztonyi Péter polémiát. Nem tagadja létét, a Bevezetőben ki is tér rá, de nem akarja ilyen irányba elterelni az olvasó figyelmét. Helyette Maléter Pál belső változásait igyekszik követni.

A kötetnek közel a fele a fogságban eltöltött időt mutatja be. Az élet megírta *thriller* végigkövetni az állomásokat, ahogyan az önállóan tervezett „Maléter és társa” ügyből „Nagy Imre és társai” per lesz. Tiszteletre méltó történelmi

teljesítmény, ahogy Horváth Miklós, végigbogarászva valamennyi fellelhető iratot, követi a koncepció változásait.

Malétert közel két évnyi teljes izoláltság – és még ki tudja mik – után sikerült csak lelkileg megtörni. De azt már sohasem tudjuk meg, hogy mi adta szájába az utolsó szó jogán a következő mondatokat:

„A kémkedés és zendülés büntettét nem ismerem el. Nem követtem el, de a népi demokrácia megdöntésére irányuló szervezkedés támogatását azt elkövettem, ha akaratlanul is. Szocialista bíróság előtt állok, szigorú ítéletüket kérem.”

Egyébként mondhatott volna bármi mást, az ítélet és sorsa ugyanaz lett volna.

Befejezésül az újrateremtés és a rehabilitációs eljárás kérdéseivel foglalkozik a szerző, megállapítva, hogy a törvényességi óvás „a vádpontok és az ítélet alapvető hazugságait nem leplezte le”.

Horváth Miklós rendkívül alapos és precíz történelmi munkát végzett, magasra téve fel a mércét a magyar hadtörténelmi biográfiák jövődöbéli szerzői számára.

Nagy Domokos Imre

CSONKARÉTI KÁROLY

SZIGORÚAN TITKOS DANDÁR (1951–1956)

(Zrínyi Kiadó, Budapest, 1994. 282 o.)

A magyar történelemnek nemcsak „fehér foltjai”, hanem „fekete lyukai” is vannak, melyeket még nehezebb kitölteni. Ilyen az 1950-es évek első felének katonai munkaszolgálatosa. Ennek története olvasható a könyvben.

A munkaszolgálat szülőanyja a munkaerőhiány, amely normálisan működő társadalmakban csak rendkívüli körülmények között – pl. háborúban – jelentkezik, békében azonban csak a magukat (akár nemzeti, akár nemzetközi) szocialistának nevezőkben, amelyek általuk „tervszerűnek” nevezett gazdaságszervezetüket, teljesen irracionális módon, a normális államok hadigazdaságáról mintázták. Feltöltője pedig a félelem. A látszólag irracionális félelem azoktól, akik ugyan még nem tettek semmit, de *esetleg tehetnek ...*

A szovjet típusú rendszer „csak úgy szilárdulhatott meg, hogy a legkegyetlenebb szigorral igyekezett félresöpörni útjából a kommunista diktatúra lehetséges ellenfeleit; az önállóan gondolkodó, vagy gazdaságilag független embereket” – írja a Szerző bevezetőjében, majd később így fejezi be a gondolatort: „A munkaszolgálatos hétköznapi története nem derűs olvasmány. Nem is lehet az, mert a magyar középosztály ifjúságának, eljövendő vezetőinek kiszolgáltatottságát, tönkretételét eleve-níti föl ...”

A kötet felépítése érdekes, a szokásostól eltérő, de végigolvasva logikussá válik. Ugyanis az első részben közli a személyes visszaemlékezéseket, néhány eredeti fénykép és rajz kíséretét-

ben, s csak a másodikban a történelmi feldolgozást.

A visszaemlékezők között olyan, ma már ismert személyeket is találunk, mint Csépe Béla, Nagy Ferenc József, a közben ismert erdészíróvá vált Wentzely Dénes, dr. Hasznos Miklós és maga a szerző. Az emlékezők között van vers és próza; egészen rövid és hosszú, részletező; keserű hangú és higgadt. Csak gyűlölködőt nem találtam. Nekem legjobban a szerző Rejtő Jenő-i, keserű-morbid humorral teli naplójegyzetei ragadták meg a figyelmemet.

A képanyagról meg kell jegyezni, hogy – leszámítva egy-ék protokollképet – a készítő annak idején sok mindent kockáztatott. „Nagy merészség kellett ahhoz, hogy ez a ritka felvétel elkészüljön” olvasható az egyik képalírásban, s egy másikról pedig megtudható, hogy a hadbíróság három év börtönt szabott ki „honoráriummként” érte.

A második rész tehát a történelmi feldolgozás, melyet a Szerző a tőle megszokott alapossággal végzett el, sikerrel igyekezve függetleníteni magát attól a tényről, hogy ő maga is szenvedő alanya volt az egésznek.

A békebeli munkaszolgálat gondolata 1950. június 27-én került fel a HM Kollégiumának ülésén: „a kulákokat és azok fiait, egyéb megbízhatatlan elemeket be kell hívni, de nem fegyvert adni a kezükbe, hanem kemény építőmunkára fogni őket ...”

A javaslatot az MDP PB július 12-i ülésén elfogadta azzal, „hogy a kulák és egyéb ellenséges elemek a hadseregen belül alapkiképzést kapjanak, de fegyveres kiképzést nem.”

1950. augusztus 8-án jelent meg az Ideiglenes Sorozási Utasítás, amelynek alapján az Osztályhelyzetet Megállapító Bizottság döntött a sorkötelesek politikai osztályozásáról. Az Utasítás szerint a „C csoportba tartoznak azok, akikről összes körülményeik, különösen szociális származásuk, politikai felfogásuk, magatartásuk, eddigi tevékenységük alapján nyilvánvaló, hogy Népköztársaságunk ellenségei”.

Az első, még „hadtáp” elnevezésű alakulatokat 1951 július végén állították föl. Először „mindössze” 4300 C-kategóriást hívtak be, de már szeptemberben újabb 4050-et. 1952-re „Építődandár” névre keresztelték át; 1953-ra „Általános Építőipari Tröszt” lett belőle. De ekkorra már visszaütközött a rendszer által kikényszerített erős társadalmi mobilitás, mert „a felsorolásban szereplő megbízhatatlan és ellenséges elemek” egyszerűen eltűntek szem elől. Elköltöztek a nagyvárosokba, iparvidékekre, s az akkor minden munkakörhöz kötelező ön-

életrajzok írásának – ahogy a Szerző szellemesen nevezi „megkomponálásának” – is szakértői lettek ...

Viszont a bányákban, főleg a veszélyesebbekben, állandósult a munkaerőhiány. Még az év őszén felállították az első néhány „Bányászászlóalj” és a „Bányamunkás Csoportot”, mely 1954 júliusától a „Központi Bányacsoport Parancsnokság” nevet viselte Maléter Pál ezredes parancsnoksága alatt. De ekkorra az itt foglalkoztatottaknak tén 1/3 része volt C-kategóriás, kiknek létszáma 1955 tavaszára, a leszerelések után mindössze 1200 főre apadt. Ekkor zömmel „rendes” sorkatonák dolgoztak ott, részben valóban önként jelentkezettek, részben odavezényeltek.

Az utolsó névváltozás 1956 májusában következett be, amikor is a „Katonai Műszaki Kisegítő Alakulat” nevet kapta. Ez „olyan haderőn kívüli katonai szolgálat, amely hivatva van a népgazdaság egyes területein mutatkozó ideiglenes munkaerőhiányt szervezett katonai erővel részben pótolni”. Azonban a Szerzési és Mozgósítási Csoportfőnökség szeptember 28-án már megszüntetését javasolta, ugyanis „a KMKA működtetése ellentétes a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet által a kényszermunka, vagy kötelező munka tárgyában készített egyezményre, melyet több állam között az MNK is elfogadott”. Az eredetileg fokozatosan, 1957 végéig tervezett felszámolást azonban megelőzte, 56 októbere, s mire december 18-án egy minisztertanácsi határozat megszüntette, már valójában sem parancsnoka, sem személyi állománya nem volt.

A fentiekben igen rövidre fogottan vázolt – és még így sem könnyen követhető – átszervezés-sorozat a rendszer lényegéből következett, hiszen az élet minden területén – pl. erdészet, ipar, kereskedelem – ugyanez történt, nem beszélve magáról a Magyar Néphadseregről. S ezt a zavaros folyamatot precízen, rendeltszámokkal és létszám adatokkal áttekinthetővé tudta tenni a Szerző.

Külön történelmi bravúr jelentenek a melléletek. Bevonulási és leszerelési összesítő – ebből kiderül, hogy 16 163 fő került ide összesen –, az alakulatok hadrendi elnevezés, helyőrség és postafiókszám szerinti mutatója, s végül egy névsor azokról, akik jelenleg a „MUSZ 1951–1956 Szövetség” tagjai.

Alapos és pontos, de nehéz és keserű munkát végzett a Szerző. S külön elismerés illeti azért, hogy a történelmi feldolgozó részben fegyelmezetten visszafogta a nyilvánvalóan benne is meglévő keserűséget és indulatokat.

Nagy Domokos Imre